

etnologia

REVISTA D'ETNOLOGIA DE CATALUNYA

DOSSIER

El patrimoni cultural en contextos turístics

**Patrimoni
de la Humanitat**

La pedra seca
a Catalunya
després del
reconeixement
de la UNESCO

Creant autenticitat

La menstruació
en un ritual afrocubà
de Barcelona

Manuel Delgado Ruíz

UNIVERSITAT DE BARCELONA
Licenciat en Història de l'Art, postgrau en Psicologia Social i doctor en Antropologia per la Universitat de

Barcelona. Catedràtic de la Universitat de Barcelona.

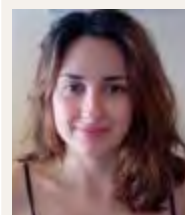
Estudis de tercer cicle a la Section de Sciences Religieuses de l'EPHE, Sorbona de París. Des de 1986, professor d'Antropologia Social de la UB i coordinador de grup de recerca GRECS (Grup de Recerca en Exclusió i Control Socials).

Romina Martínez Alguero

UNIVERSITAT DE BARCELONA
Licenciada en Antropologia Social i Cultural, i màster en Etnografia i Antropologia i investigadora predoctoral

per la Universitat de Barcelona. Actualment, doctoranda becada dins el programa Societat i Cultura: Antropologia, de la Universitat de Barcelona. Pertany al grup de recerca GRECS (Grup de Recerca en Exclusió i Control Socials). Ha participat com investigadora dels R+D AFFRIC i R+D TRANSAFRICA, per als quals realitza treball de camp al Senegal.

Sarai Martín López

UNIVERSITAT DE BARCELONA
Graduada en Antropologia Social i investigadora

predoctoral per la Universitat de Barcelona. És membre del grup de recerca GRECS (Grup de Recerca en Exclusió i Control Socials). Desenvolupa la seva activitat investigadora sobre dones immigrades al barri de la Trinitat de Barcelona.

El correbous d'Horta de Sant Joan (2018).

MIREIA CLUA

“Que no ens toquin els bous!”

Le festes taurines a les Terres de l'Ebre i el patrimoni dels ofesos

—Quan dic un mot —va insistir Humpty Dumpty amb desdeny—vol dir el que jo vull que signifiqui... ni més ni menys.

—La qüestió és —va objectar Alícia—saber si vostè pot aconseguir que els mots signifiquin tantes coses diferents.

—La qüestió és —va concloure Humpty Dumpty—saber qui mana.

(*Alícia a través del mirall*, Lewis Carroll)

Avi, jo vull un cavall. En tens un?

—Un cavall vols? Sóc massa pobre per comprar-te un cavall. Però tenim el cavall de l'orgull.

(*Le cheval d'orgueil*, Pierre-Jakez Hélias)

Patrimoni i conflicte

A Catalunya, una nova i creixent sensibilitat a propòsit de la relació amb els animals i, al mateix temps, un clima polític especialment atent als aspectes simbòlics del contenciós històric amb Espanya, va dur, l'any 2010,

a l'abolició *de facto* de la *corrida* convencional i a la gradual desaparició a la major part del territori de les festes taurines tradicionals —els correbous—, de les quals a penes en quedaven com a resultat de l'ofensiva legal que van conèixer a finals dels anys vuitanta del segle passat, però, sobretot, de la desentesa de les mateixes comunitats que celebraven les sobrevivents. Aquesta tendència registra una excepció en la fortalesa i l'increment que estan coneixent diverses modalitats de correbous a una part arraconada —en el doble sentit d'en un cantó i de relegada—del territori català: les Terres de l'Ebre. Allà, i en concret a dues de les seves comarques, el Montsià i el Baix Ebre, les festes amb toros no sols van resistir les restriccions imposades des de fora, a les quals els van adaptar, sinó que es mantenen i augmenten any rere any protegides pel relatiu vistiplau institucional i sostingudes amb fermesa per un recolzament popular que contrasta amb el rebuig que ha dut a la seva pràctica extinció a la resta del Principat i, el setembre de 2019, que el Parlament instés el Govern de la Generalitat perquè les suprimís definitivament arreu del país.

Paraules clau: correbous, Terres de l'Ebre, patrimoni, identitat, festes tradicionals.

Palabras clave: *correbous*, Terres de l'Ebre, patrimonio, identidad, fiestas tradicionales.

Keywords: *correbous*, *Terres de l'Ebre*, heritage, identity, traditional festivities.

L'any 2018 es van celebrar 439 correbous a les Terres de l'Ebre, sis més que l'any anterior. Aquest auge resultava d'una legislació que protegia les festes amb toros tradicionals, però sobretot d'un sud ignorat i menystingut, que havia assolit un nou orgull identitari a partir de les mobilitzacions contra el Pla Hidrològic Nacional. Una de les expressions d'aquesta vindicació va ser la proposta perquè els bous fossin reconeguts per la UNESCO com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat, una vindicació d'èxit improbable, ateses les dificultats d'aquestes festes per ser acceptades ni tan sols com a part de l'erari cultural autoritzat a Catalunya, un rebuig que es va traduir, el setembre de 2019, en la petició del Parlament de Catalunya que els correbous fossin definitivament suprimits. El reclam popular de l'homologació com a valor intangible d'una festa considerada com a intolerable contribueix a la discussió sobre què és i què no és inventariable com a patrimoni.

En el año 2018 se celebraron 439 correbous en las Terres de l'Ebre, seis más que en el año anterior. Este auge resulta de una legislación que protegía las fiestas con toros tradicionales, pero sobre todo de un sur ignorado y menospreciado, que había alcanzado un nuevo orgullo identitario a partir de las movilizaciones contra el Plan Hidrológico Nacional. Una de las expresiones de esta vindicación fue la propuesta para que los toros fueran reconocidos por la UNESCO como Patrimonio Cultural Inmaterial de la Humanidad, una vindicación de éxito improbable habida cuenta de las dificultades de estas fiestas para ser aceptadas ni siquiera como parte del erario cultural autorizado en Cataluña, un rechazo que se tradujo, en septiembre de 2019, en la petición del Parlament de Catalunya de que los correbous fueran definitivamente suprimidos en Cataluña. El reclamo popular de la homologación como valor intangible de una fiesta considerada como intolerable contribuye a la discusión sobre qué es y qué no es inventariable como patrimonio.

In 2018, 439 *correbous* took place in *Terres de l'Ebre*, six more than in 2017. This rise is the result of legislation protecting traditional bull-related festivities, and, more importantly, of an ignored and undervalued South, with newfound pride in an identity based on mobilisations against the Spanish National Hydrological Plan. One of the expressions of this movement is the proposal to have UNESCO recognise the *correbous* as intangible cultural heritage of humanity, the success of which is improbable considering the challenges this type of festivity faces in garnering acceptance, even as part of the authorised cultural heritage of Catalonia. All in all, a popular claim for standardisation such as this contributes to the discussion about what is and what is not inventoriable as heritage.

Els marcs en què aquest contrasentit es produeix —el d'una festa tradicional en vies de desaparició i amenaçada de prohibició que aguanta i revifa en un determinat territori— són significatius i sempre apareixen determinats per un suport social que entén que les festes amb bous són innegociables com a contingut de la identitat ebrenca, una identitat col·lectiva constituïda, com totes, en condicions d'oposició conflictiva, en aquest cas amb el centralisme polític i econòmic exercit des de Barcelona i amb els models hegemònics de catalanitat essencial basats en repertoris festius i costumaris d'altres parts del país.¹ En una primera fase, veurem que fou clau l'adaptació dels correbous a les restriccions implantades per la llei que, el març de 1988, prohibia un element bàsic dels seus protocols com era la mort pública de l'animal, en un context d'hostilitat en nom dels nous valors de l'animalisme, en procés d'esdevenir universals i hegemònics. En una segona etapa, en les dues primeres dècades del segle XXI, el context que ens convé retenir seria el del fort corrent d'afirmació identitària que coneixen les comarques del Delta derivat de la lluita contra el Pla Hidrològic Nacional i del qual la defensa dels correbous, constituïda en autèntic moviment social, formaria part.

Aquest quadre mereix ser atès en tant que aporta eloqüència a determinades problemàtiques que l'antropologia, i en particular els estudis crítics sobre el patrimoni (Mármol, Frigolé i Narotzky, 2010), han considerat a l'hora d'abordar les dimensions polèmiques de les dinàmiques de patrimonialització, carregades d'escletxes, antagonismes i contradiccions, zones fosques allunyades de les visions amables i desconflictivitzades ofertes des de la seva gestió institucional o professionalitzada (Sánchez-Carretero, 2013). El tema ens convida a reflexionar sobre què és el que determina la segregació d'uns determinats objectes culturals per ser reconeguts oficialment com a patrimoni. Encara és més controvertit establir en funció de què i per a què un determinat objecte cultural mereix una denominació d'origen en tant que Patrimoni Immaterial, una noció que a principis dels anys 2000 va irrompre per ocupar un

paper nodal a les agendes polítiques i disciplinàries en matèria de cultura. En tots els casos, apareix l'evidència de com aquestes etiquetes solen aplicar-se a tota mena de projeccions identitàries políticament determinades, quan no al servei de diverses formes de màrqueting territorial, predisposat per vendre al millor preu possible paisatges humans mostrats com a singulars (Prats, 2014). Sabem que allò que és catalogat com a patrimoni —tant tangible com intangible— se suposa que resulta de criteris presumptament experts, però, directament o indirectament, deriva d'orientacions d'explotació econòmica a mans privades o simbòlica per part de les institucions, o totes dues coses a la vegada.

Sabem també que la noció de patrimoni remet al que una generació hereta de la que la precedeix; també al que una persona o un grup considera que són les seves propietats, no només en el sentit de les seves possessions, sinó en el del que li és propi, les seves qualitats, allò que el dota de particularitat. Acostant-nos a la manera com s'utilitza aquest concepte a l'hora de indicar allò que pot ser inventariat oficialment com a patrimoni cultural, solen seleccionar-se elements suposadament idiosincràtics que es presumeix que remeten a una síntesi del passat d'una determinada comunitat, però també de les seves qualitats col·lectives, les que han de durar, car és d'aquestes que depèn tant la seva pervivència com els seus atributs extensius. De la seva banda, el Patrimoni Cultural Immaterial va ser definit per la UNESCO com el conjunt “dels usos, les representacions, les expressions, els coneixements i les tècniques —juntament amb els instruments, els objectes, els artefactes i els espais culturals que els són inherents— que les comunitats, els grups i, en alguns casos, els individus reconguin com a part integrant del seu patrimoni cultural” (UNESCO, 2003). Aquesta definició, que podria servir per ser aplicada a qualsevol inèrcia cultural, s'usa en realitat per marcar, exaltar, protegir i promocionar sols un nombre limitat del que sol encabir-se dins de l'epígraf de cultura popular i tradicional, que, d'una forma no menys inconcreta, abans de la implementació del concepte de cultura immaterial,

1

Aquesta defensa dels correbous com a factor identitari de resposta simbòlica a la postergació de les Terres de l'Ebre és explícita. En la fitxa sobre les festes taurines de l'Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de les Terres de l'Ebre podem llegir: “La qüestió identitària lligada a una manera de celebrar és a les Terres de l'Ebre un factor clau per a la defensa del territori que posa de manifest un històric intervencionisme en la gestió tant de la cultura com dels recursos naturals que, en molts casos, es percep com a exogen. La necessitat d'establir una unitat cultural territorial per defensar dels greuges el territori ha generat un ressorgiment del sentiment de pertinença basat en la defensa de la cultura entesa com a pròpia de les Terres de l'Ebre” [en línia] <<http://ipcite.cat/ipcite/content/les-festes-amb-bous>> [Última consulta: 23 de juliol de 2019].

l'article 2 de la Llei 2/1993 de Promoció i protecció de la cultura popular i tradicional catalana entén com “tot el que fa referència al conjunt de manifestacions culturals, tant materials com immaterials, com són les festes i els costums, la música i els instruments, els balls i les representacions, les tradicions festives, les creacions literàries, la cuina, les tècniques i els oficis i totes les altres manifestacions que tenen caràcter popular i tradicional”.²

Es planteja aleshores la qüestió de de qui i per a qui és assenyalable una producció cultural donada com a eloqüent d'una determinada essència, ja sigui local, regional, nacional o, en el cas de la UNESCO, com a expressió dels principis ètics que substantivitzen o haurien de substantivitzar la universalitat positiva de la condició humana. En qualsevol cas i a tots els nivells, aquestes definicions omnicomprendives, actualitzacions del vell concepte *taylorià* de cultura, no són reals ni aplicables. Per exemple, no totes les festes populars —potser l'àmbit predilecte d'aplicació del concepte— són catalogades ni catalogables com a Patrimoni Cultural Intangible. No tot allò que una comunitat reconeix com a element identificador tindrà el privilegi de ser aparentment indultat de la màquina destructiva i depredadora que és el progrés capitalista, per més que en realitat el perdó que obtingui resulti de la seva potencial conversió en plusvàlua econòmica i factor de legitimació simbòlica. En funció d'aquest criteri, algunes festes seran enaltides, d'altres ignorades i unes de terceres perseguides per indesitjables, en la mesura que seran considerades no sols improductives, sinó perjudicials per la bona imatge del producte en el mercat d'autenticitats culturals (Santamaría i Montcusí, 2015).

En el cas català, el mostrar d'objectes rescatables per tal d'exemplificar els valors identitaris propis, i per tant el que avui es qualificarien com a patrimonialitzables, ha anat canviant. El procés de restabliment d'una identitat nacional agreujada i escamotejada al llarg de lustres de poder franquista va propiciar el recurs a un patrimoni festiu que havia estat negat en molts dels seus aspectes,

menysvalorat per la seva consideració en tant que fòssil, simple folklore a càrrec dels *coros y danzas* del règim o simplement prohibit. Aquesta dinàmica de redescobriments de la festa i la cultura popular no va suposar, però, una mera reedició dels vells referents imposats per la Renaixença, amb la seva predilecció per temes costumaris adoptats de la Catalunya Vella (Prats, 1989). A l'hora de renovar el que Joan Prat (1991) anomenava “demarcadors d'identificació simbòlica”, els elements a emfatitzar van provenir sobretot de comarques del país que el nacionalisme vuitcentista havia deixat gairebé de costat. Efectivament, els castellers, el so de les gralles, els gegants i els diables —és a dir, els temes centrals de l'avivament festiu postfranquista— foren tradicions que van aconseguir imposar el seu atractiu estètic i les seves virtuts simbòliques integradores d'una zona que comprendria les comarques del Garraf, l'Alt i Baix Penedès, l'Alt i Baix Camp, la Conca de Barberà, el Priorat i el Camp de Tarragona.

Aquest traspàs del nucli geogràfic essencial de la catalanitat imaginària de les comarques gironines a les de Tarragona i el Penedès demostrava com els símbols que permeten construir referencialment un sentiment d'identitat per aquells que tenen competència per produir significats legítims no “són categories estàtiques, esclerotitzades, homogènies, sinó una cosa viva, en procés constant de recreació i transformació” i depenien de “circumstàncies diverses i de factors interdependents, que són els que configuren i donen el seu contingut precís, sincrònic, contextual” (Pujades i Comas, 1991: 647). Dit en unes altres paraules, tot allò que estava sent mostrat com una exhibició de veritable catalanitat no era sinó el resultat d'una manipulació que “apel·lava el passat, en seleccionava determinats fets i n'oblidava d'altres” (ibídem: 649). Ara bé, si era indiscutible que la substància del nostre poble era eterna i immutable i Catalunya era un fenomen d'origen diví o natural, la selecció de testimonis d'aquestes veritats bàsiques per fer-ne allò que ara per ara anomenem patrimoni immaterial podia anar mutant en funció dels temps i les modes polítiques.

2

Llei 2/1993, de 5 de març, de foment i protecció de la cultura popular i tradicional i de l'associacionisme cultural [en línia] <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa?action=fitxa&documentId=73601> [Última consulta: 10 de febrer de 2019]

Fins aquí hem parlat dels criteris que fan pertinent l'activació d'un determinat element cultural com a patrimoni immaterial des d'instàncies especialitzades que, conscientment o sense adonar-se'n, actuen en funció d'interessos polítics o privats en qüestió d'imaginaris. Però els poders polítics o econòmics i els especialistes que obeeixen, sabent-ho o no, les seves ordres no tenen sempre garantit el monopoli sobre el marxamo de patrimoni. En tant que producció discursiva, la posada en relleu patrimonial oficial es pot veure desautoritzada o ignorada per grups socials o territoris inferioritzats, que vindiquen allò en què dipositen representativitat no sols de qui i el que consideren que són, sinó també del maltractament de què es poden considerar víctimes. Aquestes materialitzacions "immaterials" que oculten o dissimulen la consciència de tota mena d'injustícies o oblits poden ser distintes i àdhuc incompatibles amb el que els distribuïdors autoritzats d'excel·lència patrimonial consideren recalable. I és aleshores quan un àmbit que se suposaria exempt com el del patrimoni, a estalvi de gravitacions socials o polítiques, en mans exclusives de perits savis i comissions expertes, apareix vehiculant tota mena de tensions socials, que troben en la dilucidació del que ha de ser protegit del pas del temps i de l'acció humana un dialecte a través del qual expressar-se.

Totes aquestes qüestions apuntades apareixen desplegant-se a Catalunya en les polèmiques públiques suscitées per uns correbous la defensa dels quals ha mobilitzat una part important —probablement majoritària— de les poblacions del Baix Ebre i el Montsià, amb el suport d'autoritats locals que han coincidit en vindicar aquestes festes com a signe d'identitat no sols territorial, sinó d'una forma de viure la catalanitat en els seus propis termes, amb un rerefons marcat pel procés d'emancipació nacional que viu Catalunya des de 2010.

El descobriment de la Catalunya inacceptable

L'any 2010 el Parlament de Catalunya va prendre dues resolucions legislatives aparentment —per a molts de manera descarada—

discordants. El 3 d'agost, la Llei 24/2010 abolia la festa dels toros convencional i prohibia la celebració de curses a les places de toros catalanes.³ Poc després, l'1 d'octubre, la mateixa instància salvaguardava els correbous tradicionals amb una altra llei, la 34/2010. Aquesta contradicció aparent va ser interpretada com un greuge comparatiu incomprensible i indefensable, denunciat simultàniament per moviments animalistes, partits i organitzacions ecologistes, partidaris de les curses de braus i el Govern espanyol del PP. En aquella oportunitat, la resposta dels partits polítics catalans que havien aprovat la nova llei és que als correbous, a diferència de l'anomenada *fiesta nacional*, no es matava ni es feria l'animal.⁴ Amb aquest argument se solapava la idea que la naturalesa més amable i menys cruel de les festes taurines pròpies de Catalunya era d'alguna manera conseqüència d'una ètica de la relació amb les bèsties que les festes espanyoles no tenien.⁵ S'oblidava o s'ignorava que aquest tret era la conseqüència d'una llei anterior, la 3/1988, aprovada quasi 20 anys abans.

En efecte, l'argument central del tracte diferencial que posava fora de la llei les curses de toros i, per contra i de manera quasi simultània, preservava els correbous a Catalunya era que les curses eren un espectacle cruent, que culminava amb el sacrifici públic d'un ésser viu, i els correbous catalans, a diferència dels valencians o dels *encierros* espanyols, no implicaven cap ingredient sagnant. L'objecte de la Llei 34/2010 era ben clar al seu article 2: les "festes tradicionals amb bous sense mort de l'animal (correbous), es toregen o corren bous, sense mort de l'animal".⁶ I, certament, a Catalunya les festes amb bous eren en el moment de promulgar-se la llei, i continuen sent a hores d'ara, incruentes, però el redactat de la norma dona per sobreentès —i les discussions públiques sobre el tema així ho van assumir— que aquest factor de distinció dels correbous catalans —la salvaguarda de la vida de l'animal— era consubstancial a la seva pròpia tradicionalitat, com si la bondat del tracte amb el toro fos una mena de tret d'un *ethos* específicament català. En cap moment i des de cap font —si més no de les consultades— es va recordar que si a Catalunya no existien

3

La prohibició va ser anul·lada pel Tribunal Constitucional espanyol en una sentència la tardor de 2016, fet que no va reanimar la celebració de curses a les places de toros catalanes perquè, en la seva darrera etapa, el públic es reduïda al proveït pel turisme a l'estiu i els empresaris no les consideraren un bon negoci.

4

Aquest contrasentit ha estat subratllat des de la perspectiva jurídica. Vegeu Laus (2015), Grisostolo (2017) i Ridao Martín (2017).

5

Un exemple d'aquest imatge dolça de les festes taurines catalanes comparades amb les espanyoles: "Cal tenir present que la festa dels correbous, a diferència de les *corridos*, no implica la mort de l'animal i, de fet, els bous més apreciats són els més experimentats, els que aixequen passions a les acaballes de la seva trajectòria" (Vega, 2015: 81).

6

Llei 34/2010, de regulació de les festes tradicionals amb bous [en línia] <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa/?action=fitxa&mode=single&documentId=558961&language=ca_ES> [Última consulta: 22 de juliol de 2019].

bous de mort era perquè els que hi havia havien estat prohibits més de 20 anys abans per una legislació de la qual ningú semblava recordar les contingències problemàtiques que va suposar la seva aplicació.

L'article 4 de la Llei 3/1988 de protecció dels animals aprovada pel Parlament de Catalunya el març de 1988, prohibia “l'ús d'animals en espectacles, lluites i altres activitats si aquests els poden ocasionar sofriment o poden ésser objecte de burles o tractaments antinatural, o bé si pot ferir la sensibilitat de les persones que els contemplen”.⁷ Aquest enunciat deixava fora de la llei pràctiques esportives com el tir al colom, però també tradicions com les baralles de galls a Badalona, les empaitades d'ànecs a Roses i Sant Carles de la Ràpita i matances del porc públiques com les que es feien a Juneda, Ogassa i Vidrà. Quedaven excloses la festa dels braus a places ja construïdes i els correbous, però amb un redactat que en aquell moment implicava un malentès. Al punt 4.2 es podia llegir que s'excepcionaven “les festes tradicionals amb bous sense mort de l'animal (correbous)”. Quedava clar que els autors del text de la llei i els parlamentaris que l'aprovarien no estaven al corrent que a Catalunya hi havia molts llocs en què les festes populars amb toros culminaven amb el sacrifici de l'animal, no poques vegades pública. Era obvi que aquest desconeixement comportaria un seguit de problemes administratius i d'ordre públic a les localitats les festes de les quals no havien estat tingudes en compte, senzillament perquè els responsables de l'elaboració de la llei no concebien la possibilitat que la tradició festiva del nostre país pogués incloure pràctiques considerades “impròpies de països civilitzats” (Loureiro Lamas i Sánchez García, 1990).

Aquestes conseqüències es van revelar de seguida. Els intents per aplicar la Llei 3/1988 van topar amb greus obstacles a un bon nombre d'indrets del país, sobretot a unes comarques —les de l'Ebre— que havien tornat a ser ignorades per la revifalla festiva que acompanyà l'adveniment democràtic. A Alcanar, el seu ajuntament, en mans d'Iniciativa per Catalunya, en va ser la primera víctima, mul-

tat com a responsable no sols de celebrar el seu correbou sinó dels aldarulls que van acabar amb dos mossos d'esquadra en una bassa d'aigua. Van produir-se problemes semblants de manera consecutiva, al llarg d'aquell mateix estiu de 1988, a Amposta, Sant Carles de la Ràpita, Deltebre i altres indrets meridionals del país. És en aquest context que es desfermà una campanya contra l'amenaça que se cernia sobre les seves festes, el lema principal de la qual era ben eloqüent: *Que no ens toquis els bous!*

Els incidents més greus van produir-se, però, a Cardona (Padullés, 2010 i 2011), on al llarg dels quatre anys posteriors a l'aprovació de la llei, els veïns, amb el recolzament de les pròpies autoritats municipals socialistes, van desobeir les ordres governatives i celebraren el seu corre de bou amb la mort final de l'animal. L'escenari del conflicte era ben significatiu, car posava en relleu la presència activa en aquell moment d'una tradició de festes taurines cruentes a comarques d'allò que hi ha qui encara anomena la “Catalunya catalana”, com el Bages, la Cerdanya, la Garrotxa, el Baix Empordà i la Selva (Lanao, Torns i Vinyoles, 1990), però en especial Cardona, el darrer baluard de la resistència antiborbònica a la Guerra de Secessió. Cal tenir en compte que el corre de bou cardoní —amb la seva cargolera— va ser presidit en dues ocasions per Jordi Pujol com a president de la Generalitat, la darrera l'Onze de Setembre de 1983, un any abans de signar la seva declaració oficial com a festa d'interès turístic.

La presència de festes cruentes al Principat implicava un obstacle per tal de constituir una imatge de la cultura popular nacional adient als interessos polítics de les seves elits. La imatge de celebracions fetes de sang i crueltat estava associada en l'imaginari oficial a Espanya i no acreditava gens ni mica les virtuts oficialment atribuïdes al poble català, relatives al seu tarannà dialogant, cívica i moderat, en consonància amb el que s'insistia que era la seva clara vocació europea. Amb l'objectiu de satisfer aquest naturalisme modèlic, incompatible amb qualsevol expressió festiva que impliqués violència real (Delgado, 1993), la seva cultura popular calia que

7

Llei 3/1988 de protecció dels animals [en línia] <https://portal.juridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa/?action=fitxa&documentId=492668> [Última consulta: 10 de febrer de 2019].

aparegués com a il·lustració festiva del seny com a qualitat identificadora dels catalans, apta per ser exhibida com a testimoni viu d'una societat pacífica i negociadora. És per això que calia negar una abundant tradició de festes taurines —incloses les curses de braus— arreu del país (Amades, 1983 [1956]: II, 202-208 i V, 113-114; González, 1990), que contradeia un rebuig a les tauromàquies que s'ha convertit en un dels temes més recurrents de l'antiespanyolisme a Catalunya, no sempre de manera explícita i sovint embolcat en raons de tipus ètic fonamentades en una suposada superioritat moral de la nació catalana (TKac, 2014; Xifrà i Sriramesh, 2019). D'aquí, recordem-ho, els repetits atemptats contra la tanca del Toro d'Osborne al Bruc—2002, 2007 i 2009—i l'adopció del ruc català, a principis dels 2000, com a símbol de catalanitat.

El que la Llei 3/1988 abordava era un exponent incòmode de la cultura popular catalana —allò que després es diria cultura immaterial—, tant que cap instància amb competència administrativa sobre aquest àmbit va ser convocat a intervenir-hi. L'aplicació de la llei va correspondre al Servei de Protecció a la Natura, depenent de la Direcció General de Política Forestal del Departament de Medi Ambient, i, quan van sorgir els problemes d'ordre públic, la gestió la va assumir la Direcció General de Jocs i Espectacles del Departament de Governació. El Servei de Cultura Tradicional del Departament de Cultura, aleshores dirigit per l'enyorat Antoni Anguela, en cap moment va ser consultat a l'hora d'actuar de forma tan traumàtica sobre la seva jurisdicció. Va ser al seu si que es va constituir una comissió en defensa dels correbous catalans, encapçalada per Josep Albà, que va presentar la seva queixa al Síndic de Greuges a principi de 1989, igual que va fer el Departament d'Antropologia Cultural de la Universitat de Barcelona. Totes dues instàncies van organitzar el Primer Simposi sobre Bous i Tauromàquies de Catalunya, a Cardona, el juny de 1988, amb una segona edició a Olot, el desembre de l'any següent. Cap d'aquestes reunions reactives davant una festa popular greument amenaçada es

va dur a terme a les comarques més afectades, les de l'Ebre.

Les Terres de l'Ebre, els bous i l'altra catalanitat

La reubicació de les arrels del que havien de ser les expressions del tarannà dels catalans tornava a repetir, en el moment de la transició democràtica, el mateix obliquament que havia comès la Renaixença a l'hora de fer la llista de les tradicions emblemàtiques de la nació catalana: el de les comarques més meridionals del país, una terra maltractada i residual que no sols estava al sud de Catalunya sinó que era el seu sud, en el sentit simbòlic que Mario Benedetti li donava a aquest punt cardinal. Era a aquesta part del país a la qual es negava la seva pertinència al país quan es parlava d'allò que hi havia “més enllà de l'Ebre” com alguna cosa que ja no era Catalunya, com denunciava qui fou un dels principals cronistes de les Terres de l'Ebre, Artur Bladé i Desumvila (1991: 9). Però no eren sols les condicions històriques, socials o econòmiques les que determinaven la marginalitat del Baix Ebre, el Montsià, la Terra Alta i la Ribera d'Ebre, sinó també les expressions del que Carod-Rovira (2017) havia anomenat “l'altra catalanitat”, és a dir, una notable singularitat cultural respecte de la resta del Principat, marcada per l'omnipresència del riu i del seu delta, la cultura de l'arròs, la memòria de la Guerra Civil i, en el camp festiu, la jota, les bandes de música... i els correbous.

Les festes populars amb toros o correbous —generalitzades a les comarques del Delta, més aïllades a les de l'interior⁸— han estat una qüestió problemàtica en els darrers anys, sobretot a partir que l'1 d'octubre el Parlament li donés llum verda a la Llei 34/2010,⁹ de regulació de les festes tradicionals amb bous —bous a la plaça i a la platja, bous al carrer, bous capllaçats, bous embolats i bous salvatges¹⁰—, quasi tots celebrats a les comarques ebrenques. El resultat de la votació que va permetre blindar les festes amb toros va donar 114 vots a favor, és a dir, tot el Parlament tret de 12 vots en contra d'Iniciativa per Catalunya i dos dels socialistes, i de cinc abstencions, tres de Ciutadans i dos dels

8

A la Terra Alta sols se celebren, en l'actualitat, correbous a Horta de Sant Joan i Arnes; a la Ribera d'Ebre, sols es va recuperar uns anys a Ascó.

9

Llei 34/2010, de l'1 d'octubre, de regulació de les festes tradicionals amb bous [en línia] <https://portal.juridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa/?action=fitxa&mode=single&documentId=558961&language=ca_ES> [Última consulta: 10 de febrer de 2019].

10

Els correbous són una forma de tauromàquia popular participativa que respon a una tipologia de celebracions taurines basades en la intervenció activa dels assistents i en què, a diferència del que passa a la curses convencionals, no hi ha cap separació entre els concurrents i l'animal. Les varietats que la nova llei recollia són els bous al carrer, que consisteix en deixar anar una vedella, bou o vaqueta pels carrers en un recorregut urbà limitat; els bous a la plaça, que consisteix en deixar anar una vaqueta en una plaça construïda expressament. El bou embolat és una modalitat nocturna que consisteix en posar unes boles de foc en un dispositiu subjecte a les banyes de l'animal i deixar-lo lliure pels carrers del poble. El bou capllaçat, ensogat o amb corda consisteix a portar l'animal lligat per la part inferior de les banyes amb una corda i portar-lo pels carrers de la població. El bou salvatge consisteix a deixar anar un bou, per primer cop, en un recinte, bé en una plaça de bous o bé en un recorregut de carrers degudament tancats, des d'una caixa de transport o des dels corals habilitats amb aquesta finalitat, i el que la llei anomena “exhibició d'habilitats”, que són mostres de la destresa dels participants enfrontant-se a la bèstia.

socialistes. Aquest suport parlamentari a les festes taurines ebrenques va animar una campanya, impulsada per l'Agrupació de Penyes i Comissions Taurines de les Terres de l'Ebre el novembre de 2011, que demanava a la UNESCO que declarés els correbous Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat. En pocs dies, diversos municipis meridionals es van sumar a la iniciativa. El primer, Amposta; després, Santa Bàrbara; més tard, Deltebre, Masdenverge, la Galera, Sant Jaume d'Enveja... Altres localitats d'aquelles comarques assumiren a escala local aquesta consideració i, en començar 2012, n'hi havia una vintena que tenien declarades les seves festes taurines com a Patrimoni Cultural Immaterial.

La contrapartida a aquesta eufòria va ser una constant ofensiva dels animalistes i una part de les poblacions de l'Ebre en contra d'aquestes festes,¹¹ amb incidents com els que van desembocar en agressions a activistes pro drets dels animals a Ulldecona, el 2011, i a Mas de Barberans, el 2016. El maig de 2017 el Parlament acceptava una Iniciativa Legislativa Popular demanant la supressió dels correbous, responenent al 68% de catalans que, segons una enquesta feta pública el març de 2012, les rebutjava.¹² L'any 2018 es van produir 13 denúncies per l'ús de pals o la participació de menors, tres més que l'any anterior, però amb un recorregut previsiblement poc llarg: fins l'abril de 2013, el 99% de les denúncies contra correbous havien estat arxivades.

La nova llei i les impugnacions de què era objecte per les organitzacions animalistes va generar un nou clima en favor de la festa dels bous i la seva defensa a les Terres de l'Ebre. L'abril de 2015, 10.000 persones omplien els carrers d'Amposta en defensa dels correbous. El nombre de celebracions taurines populars al sud del país no va anar reculant, més aviat al contrari. L'any 2018 van tenir lloc un total de 439 correbous autoritzats, sis més que l'any anterior, en 207 dies i 27 poblacions i EMD d'aquelles comarques.¹³ D'entre aquest total, 138 bous embolats —un 10% més que l'any anterior— i 43 bous capllaçats, pendent encara el balanç dels

programes d'Ulldecona, Camarles i Xerta. Hi ha correbous a totes les poblacions del Montsià, excepte Freginals, i a totes les del Baix Ebre, tret del Perelló i l'Ametlla de Mar. A alguns llocs s'ha recuperat una tradició perduda, com a Ascó, on no es feien des de feia 25 anys; a Aldover, per Sant Jordi, o per les Festes de la Mare de Deu de la Cinta, a Tortosa. En altres indrets s'han incorporat de nou, com a les pedanies de Jesús, Campredó o els Reguers de la capital del Baix Ebre. A altres llocs, s'amplia el calendari de festes amb bous, com a l'Aldea, que duplica les d'agost a les de la Pasqua Granada.¹⁴

La Llei 34/2010 tenia forats que enfurismaven els moviments antitaurins i beneficiaven la proliferació de correbous més enllà de l'estrictament protegit per llei. Com l'ambigüitat amb què es tractava una modalitat de correbou que detestaven especialment, el bous embolats, considerats cruels perquè s'infligia un patiment explícit a l'animal. Municipis com Amposta havien mantingut aquesta variable, però amb la nova llei, qualsevol municipi de Catalunya on les festes amb bous fossin tradicionals podia programar-la, tot i que la seva "tradicionalitat" fos dubtosa. Així va ser a Camarles, on l'any 2011 eren prohibits quatre bous embolats a les Festes de la Segregació, que s'autoritzaven a la següent edició. Una altra incongruència era la que implicaven els bous a la mar de les Cases d'Alcanar, una modalitat que no havia estat prevista pels legisladors i que demostrava un coneixement insuficient del territori festiu que havien d'administrar. Aquesta variable es va celebrar amb normalitat i emparada per la llei fins al 2016, quan una associació animalista es va adonar de l'errada i va denunciar l'Ajuntament de les Cases al·legant que era una festa basada en el maltractament d'un animal.

Aquest estira-i-arronsa entre la defensa aferissada d'una festa arrelada profundament a un determinant territori i l'assetjament i el descrèdit de què era víctima per part dels moviments proteccionistes, els mitjans de comunicació i l'opinió pública majoritària al país segons les enquestes, es va resoldre el 26 de setembre de 2019 en una proposta

11

Per descomptat que hi ha un sector important de veïns i veïnes de les poblacions de les comarques de l'Ebre que són partidaris de l'abolició dels correbous i consideren que la identitat ebrenca en pot prescindir. Organitzacions polítiques com la CUP i civils, com les agrupades a la Plataforma Antitaurina de les Terres de l'Ebre o Tots Som Poble, representarien aquesta posició al si mateix del territori.

12

<<https://www.elperiodico.cat/ca/societat/20120306/gairebe-el-70-dels-catalans-opinen-que-els-correbous-no-haurien-dexistir-1500781>> [Última consulta: 21 de febrer de 2019].

13

<<https://www.vilaweb.cat/noticies/el-nombre-de-correbous-a-les-terres-de-lebre-es-mante-al-voltant-dels-440-al-larg-daquest-2018/>> [Última consulta: 21 de febrer de 2019].

14

No comptem amb recerques etnogràfiques sobre els correbous de les Terres de l'Ebre, indagacions que donin compte, posem per cas, del paper de les penyes o colles en l'organització dels correbous o de l'execució dels diversos rituals que hi intervenen. Res en la línia del que s'ha fet en relació, per citar-ne alguns exemples, amb el Toro de la Vega de Tordesillas (Pitt-Rivers, 1986), el Toro de la Virgen de Grazelema (Serrán Pagán, 1979), als bous embolats de Figueras i Tales (Mira, 1976), o, pel que fa al Principat, amb el corre de bou de Cardona (Delgado, 1995; Padullés, 2011). És com a aproximació teòrica a recerques empíriques encara pendents que s'ha de prendre aquest assaig, centrat en l'actuació dels diferents nivells de l'Administració amb competència en el tema, les institucions que dirigeixen el patrimoni autoritzat i les associacions que s'han vist compromeses en els debats públics a propòsit de la legitimitat o no dels correbous.

de resolució del Parlament instant el govern de la Generalitat a prohibir els correbous a Catalunya. La iniciativa va partir d'En Comú Podem i va ser aprovada per 50 vots a favor i 17 en contra; l'opció majoritària va ser la dels 61 parlamentaris que s'abstingueren. Immediatament es van començar a produir reaccions institucionals, com aquella que, els primers dies d'octubre del mateix any, va reunir 20 batlles de les Terres d'Ebre i de Cardona—PDeCat, ERC, PSC i Movem, la marca dels comuns i d'Iniciativa per Catalunya a les comarques ebrenques¹⁵—per constituir un front comú que impedisís la per a ells inconcebible desaparició dels correbous als seus pobles i ciutats.

La cultura popular dels ofesos i humiliats

La presència intensa i ben difosa de festes populars amb toros a les Terres de l'Ebre implicava una mena d'anomalia que contrariava el suposat procés de modernització ètica de la societat catalana, expressat, entre altres coses, en el rebuig contra les festes taurines. Aquesta excepció confirmava el precari acomodament de les comarques del sud als motllos de catalanitat acceptats i promoguts oficialment, en un desajust que tenia altres expressions i venia de lluny. Venia de com es va desenvolupar l'Estat nació liberal durant el segle XIX, consolidat a Espanya amb l'arribada de l'ordenació en províncies (1833), que marca l'inici de la correspondència entre fronteres i cultura, on cada Administració intentà legitimar els seus límits geogràfics a través d'una identificació simbòlica que amalgami la diversitat cultural de cada territori sota paràmetres culturals indiferenciats a dins i com més diferenciats millor en relació amb el seu entorn. Així, les divisions administratives comencen a crear dinàmiques identitàries i l'especificitat ebrenca es va diluint amb la divisió del territori entre Castelló, el Matarranya i les Terres de l'Ebre (Collet, 2012). El nacionalisme català va assumir com a inqüestionable aquesta perspectiva i es recolzà en una representació etnocultural única i clarament contrastada amb les altres, vinculada a una nova realitat nacional i territorial acompanyada del seu corresponent imaginari cultural, dissenyat

amb aquesta finalitat. Aquest nacionalisme basà el seu criteri de significació de la catalanitat en elements culturals, en què l'ús de la llengua era el que determinava la pertinença a la Catalunya moderna (Clua i Fainer, i Sánchez i García, 2014). En aquest sentit, el model del català estàndard adoptat de la gramàtica de Pompeu Fabra no va fer altra cosa que ratificar aquest intent de debilitar dissidències com les de les Terres de l'Ebre, amb què s'impugnava el tortosí com una varietat lingüística no del tot catalana.

Cal recordar que aquest vell afer va provocar que, als anys vuitanta del segle passat, es reprengués el debat sobre un model estàndard del català i la proposta que es reconeguessin les varietats geogràfiques (Pradilla

15

L'única opció política que a les Terres de l'Ebre s'ha mostrat bel·ligerant contra els correbous és la CUP, que va presentar-se a les eleccions municipals de maig de 2019 a cinc poblacions d'aquelles comarques—Flix, Alcanar, Tortosa, Deltebre i Móra d'Ebre—, i va obtenir un regidor a Tortosa, Alcanar i Flix, amb un límit de percentatge de vots de 5,48%.

Cardona, 2014). Aquesta reivindicació de pluralitat va topar amb el model identitari imposat per l'Administració Pujol, és a dir, per la manera com el catalanisme conservador reprenia i feia seva, a les acaballes del segle XX, la idea igualadora i centralista de catalanitat romàntica de la Renaixença, incapaç d'assumir pel seu propi país el reconeixement

Els cartells d'Esquerra Republicana de Torroella de Montgrí i d'Amposta (2017).
El País, 24 de març 2017.

ment de la pluralitat cultural que tant li reclamava a l'Estat espanyol. En aquest projecte d'unificació cultural, la parla i els costums de les comarques meridionals no hi cabien, culpables d'una impuresa causada per la seva naturalesa mai del tot fronterera amb un sud encara més profund, el que per l'imaginari nacionalista català era el País Valencià i, per extensió, l'Espanya que ja l'havia irrevocablement absorbit (Collet, 2012). Perquè, tot i que no sempre s'explicités, els bous i les jotes eren “espanyoles” o, si més no, més espanyoles que catalanes.

El que caldria preguntar-se és per què aquesta diferència entre la resistència dels pobles de l'Ebre a la intervenció legal dels correbous que va suposar la Llei 3/88 i la que es va suscitar a l'entorn de la Llei 34/2010. A finals dels anys vuitanta, el context era el de la perplexitat que implicava per una bona part de la societat catalana, i de la seva pròpia classe política —fins i tot els mateixos legisladors—, en descobrir l'existència d'una parcel·la del seu univers festiu marcada per la violència contra els animals. En aquella oportunitat, la defensa dels correbous davant multes i prohibicions va ser intensa, però marginal i acomplexada, amb alcaldes que en molts casos ni tan sols comptaven amb el suport dels seus propis partits, tot plegat com a conseqüència d'una opinió pública d'un país que es mostrava escandalitzada i hostil.

En canvi, la situació produïda el 2010 entorn de la llei que blindava els correbous i davant l'assetjament d'uns moviments animalistes que podien arrogar-se la representació de la sensibilitat majoritària a la societat catalana sobre el tema, la resposta vindicativa va ser molt més ferma i segura de si mateixa. Les declaracions dels correbous com a patrimoni cultural immaterial i les iniciatives per obtenir aquest reconeixement de la UNESCO; les manifestacions massives al carrer; la generalització de les festes amb bous, recuperant o incorporant-les de nou allà on no s'havien celebrat... Tot contrastant amb la continuada desaparició de correbous a comarques de la resta del país, especialment a les del nord. Així, el 2018 sols quedava a la província de Girona el de Vidreres,¹⁶ un cop el Parlament,

responent a la petició dels respectius ajuntaments, esborrés de la llista de correbous tradicionals els que se celebraven a Olot, Roses i Torroella de Montgrí.¹⁷ Es confirmava, així, la divisió simbòlica entre un nord, ric i “civilitzat”, on s'aconseguia posar fi a les restes d'unes tradicions inacceptables, i un sud marginal, pobre i “salvatge”, on aquestes mateixes festes es mantenien i augmentaven en nombre i participació.¹⁸

És molt probable que una de les claus d'aquesta diferència en la resposta davant del que en s'interpretava com nova una agressió contra el patrimoni realment viscut per la gent de molts pobles de l'Ebre, fos una circumstància nova, arran de la qual es va produir una intensificació de la autoconsciència dels ebrenços, suscitada, com ha passat tan sovint, en un marc de conflicte. Es tracta de la lluita desfermada, i que aviat arribarà als 20 anys d'història, contra el Pla Hidrològic Nacional, aprovat pel Parlament espanyol l'any 2001 (Boquera Margalef, 2009). L'amenaça d'extracció massiva de l'aigua de l'Ebre va produir una resposta local que va posar tot el pes simbòlic en la imatge del riu, amb metàfores que l'associaven a la sang de la terra i a la força i l'empenta de la unitat, i va provocar un ressò en la opinió pública sense precedents, el tema de la qual, més enllà de l'aigua, era el d'una terra oblidada i invisible (Franquesa, 2018). Des de l'any 2000 es van produir successives grans manifestacions a Tortosa, Amposta, Barcelona, Brussel·les... L'última, el 7 de febrer de 2016, quan, sota el lema *L'Ebre sense cabdal és la mort del Delta*, 50.000 persones es manifestaven pels carrers de la capital del Montsià. Tot això es produïa en el marc del procés d'emancipació nacional de Catalunya, cosa que quedava reflectida en la proliferació d'estelades a cada una de les cites taurines a tots i cadascun dels pobles on se celebraven. S'ha sostingut que “Terres de l'Ebre” o “ebrenc” són expressions que renoven la resistència contra el model únic de catalanitat que va suposar, en clau secessionista, reaccionària i anticatalana, el tortosinisme¹⁹ (Vidal Franquet, 2015), però la manera com es desplega ara la reacció contra el centralisme simbòlic català —incloent-hi les vindicacions taurines— es tradueix no en

16

Recordem que va ser l'incident d'un animal envestint els espectadors del correbou d'aquesta població de la Selva, i que va provocar 19 ferits, el setembre de 2019, un dels desencadenants ambientals de la decisió del Parlament de reclamar l'abolició dels correbous al país.

17

En aquest darrer poble, la supressió va ser conseqüència d'una campanya d'Esquerra Republicana el 2017, promocionada per mitjà d'un cartell on es podia llegir “Torroella de Montgrí lliure de correbous”. Aquest pòster era idèntic al que a Amposta li servia al mateix partit, ERC, per tirar endavant una campanya sota la consigna “Amposta, bous ara i sempre”.

18

És com si es reproduís al si del propi país el contrast que poetitzava Salvador Espriu i cantà Ovidi Montllor a *Assaig de càntic en el temple*: “Oh, que cansat estic de la meva / covarda, vella, tan salvatge terra, / i com m'agradaria allunyar-me'n, / nord enllà, / on diuen que la gent és neta / i noble, culta, rica, lliure, / desvetllada i feliç!”.

19

Per recordar els arguments del tortosinisme, cf. Bayerri i Raga, 1984.

una renúncia a la catalanitat, sinó en la seva radicalització.

A les Terres de l'Ebre s'hauria conegut un procés identitari que, seguint la tipologia proposada per Pujades (1990), hauria començat mogut per una lògica instrumentalista i circumstancial, generadora de sentiments de solidaritat primaris per l'assoliment d'objectius específics, però que, en desenvolupar-se, arrossegava contenciosos pendants, com tots aquells que havien segellat la postergació de les Terres de l'Ebre com una Catalunya inferioritzada econòmicament i políticament, però també simbòlicament per no ser prou catalana. Com si la presència en aquell recó del territori d'elements culturals aliens als mapes mentals del catalanisme oficial fos la prova que al capdavant mereixia el menyspreu que rebia. La cultura popular de la gent de l'Ebre era la cultura dels “humiliats i ofesos” als quals Sebastià Juan d'Arbó havia dedicat el millor de la seva obra (Arnau, 1980: 4).

El patrimoni impossible

La protecció parlamentària dels correbous del 2010 no es va fer mai en nom de la salvaguarda d'alguna cosa tipificable com a patrimoni. El reconeixement legal dels correbous, un cop redimits d'un pecat original de violència del qual ningú semblava recordar-se, va ser sens dubte conseqüència de la pressió majoritària de poblacions que, tot i el clima hostil contra les seves festes, no estaven disposades a renunciar-hi, sobretot en unes comarques, les del l'Ebre, que dipositaven en la seva defensa la d'una identitat llargament menystinguda. Ara bé, aquesta empara legal mai va ser com a conseqüència de l'atribució d'un valor patrimonial.

Així, si a la Llei 34/2010 apareix el terme *patrimoni* en relació amb els correbous és sols al preàmbul, però per referir-se a la seva importància com a “patrimoni genètic”, relatiu a la cria i selecció d'una determinada subespècie animal, però en cap cas com a patrimoni cultural i ni tan sols etnològic. Més endavant, a la normativa de desenvolupament i aplicació d'aquesta llei, formalitzada al Decret 156/2013, tampoc apareix la paraula *patrimoni*. De fet, com apunten

Costa i Folch (2014: 67), un aspecte significatiu és la seva absència i, en el seu lloc, l'ús de nocions com “tradició”, “festa”, “protecció”, “espectacle” o “respecte”; mai “patrimoni”.²⁰ En el reglament s'exposa que la voluntat de la llei és “garantir els drets, els interessos i la seguretat de les persones participants i de les persones espectadores, així com la protecció dels animals que intervenen en l'espectacle”; en cap cas es menciona la protecció i menys encara la promoció d'un element patrimonial. En tot el text s'obvia qualsevol consideració al marc legislatiu sobre patrimoni a Catalunya i la regulació es planteja en tot moment a escala d'ordre públic —“seguretat”, “inspeccions”, “faltes”, “infraccions”, “sancions”...—, cosa que és conseqüent amb el fet que sigui el Departament d'Interior l'emissor de la norma.

En efecte, ni la Llei 34/2010 ni el reglament que la desenvolupa fan cap al·lusió a la preservació de la festa en tant que tradició i menys com a patrimoni. Ben al contrari, els dos textos insisteixen en limitar el dret a la seva celebració a aquelles localitats que poguessin acreditar la seva naturalesa de “tradicional”, de manera que l'actuació legal en relació amb els correbous està orientada a evitar la seva proliferació més enllà del punts del territori en què ja se celebren i prohibir explícitament l'aparició de noves festes amb toros a altres indrets, cosa que sobreentén la confiança dels legisladors en la seva gradual extinció.

És significatiu que el paper de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural (DGCPAC, que l'any 2012 substituï el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana), hagi estat nul en tot el que tingués a veure amb la regularització legal i normativa dels correbous. Sols l'Inventari del Patrimoni Cultural

20

Decret 156/2013, de 9 d'abril, pel qual s'aprova el Reglament de desplegament de la Llei 34/2010, de l'1 d'octubre, de regulació de les festes tradicionals amb bous [en línia] <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa/?action=fitxa&mode=single&documentId=633140&language=ca_ES> [Última consulta: 21 de juliol de 2019].

Banderola de l'Agrupació de Penyes i Comissions Taurines de les Terres de l'Ebre.

APCTTE (2018)

Immaterial de les Terres de l'Ebre els recull com a patrimoni intangible. L'abril de 2015, Lluís Puig, aleshores director general de la DGCPAC i actualment a l'exili, havia comunicat un procés per la incorporació de les festes taurines populars al Catàleg del Patrimoni Festiu de Catalunya.²¹ I així ha estat a partir del 2016 pel que fa a un bon nombre de festes majors de les poblacions ebrenques, tot i que sense al·ludir explícitament als seus correbous i amb unes implicacions que no suposen cap protecció ni promoció, sols la inscripció en una llista sense cap conseqüència que no sigui la seva disposició a merèixer un dia el rang de salvaguardables. Cap celebració amb correbous figurava el juliol de 2019 entre les 61 festes declarades de rellevància patrimonial per la Generalitat de Catalunya, aquelles que, segons el decret 389/2006,²² eren deutores de tutela i foment.²³

És cert que en els últims anys, les diferents demarcacions del territori català han aconseguit un increment significatiu d'elements immaterials percebuts, ja sigui a escala local o nacional, com a patrimoni cultural propi (Costa i Folch, 2014: 66); alguns d'aquests, com la Patum de Berga o els castells, han arribat fins i tot a aconseguir reconeixement internacional. Ara bé, la pròpia naturalesa del concepte de patrimoni immaterial esdevé causa i efecte d'una sèrie de contradiccions materialitzades en renyides pugnes; el cas que ens ocupa és un bon exemple d'això. Aquest tipus d'expressions populars, i en particular aquelles que impliquen la presència i l'ús d'animals, posen de manifest la dimensió conflictiva del patrimoni immaterial i contribueixen a la seva problematització com a categoria ambigua, en condicions de ser usada de manera arbitrària al servei de diferents causes i projectes en busca de legitimitat. Com ja s'ha fet notar, el difícil encaix dels correbous en la imatge de país que es vol oferir ha tingut com a conseqüència que la seva consideració com a patrimoni hagi estat negada o, si més no, obliquada, resultat al seu torn de la incomoditat que provoca una presència que fins i tot legalment s'explicita com a indesitjable (p. 67).

Encara s'antulla més inviable la pretensió que fou d'homologar una manifestació festiva com els correbous com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat. Ja s'ha fet referència a la campanya perquè la UNESCO incorporés les festes amb bous a les seves llistes, amb la finalitat de blindar-les no només legalment, sinó també des del prestigi moral. Com hem dit, el novembre de 2011, l'Agrupació de Penyes i Comissions Taurines de l'Ebre s'adheria a aquesta iniciativa proposada per l'Associació Internacional de Tauromàquia en relació amb el conjunt de festes taurines arreu del món, des de la qual es motivava a prendre tota una sèrie de mesures per a la protecció d'un patrimoni que a les comarques ebrenques és reconegut com a propi, però que al mateix temps resulta del tot incompatible amb el consens públic majoritari sobre l'acceptabilitat de certs fenòmens culturals. Després d'això, l'any 2012 ja s'ha esmentat també que es tancaria amb una vintena de municipis que, sumant-se a la proposta, havien declarat les seves festes taurines com a patrimoni cultural immaterial a escala local. Quasi vuit anys després cap dels vuit estats involucrats en el projecte batejat com a Tauromàquia-UNESCO ha fet cap declaració de suport ni ha fet cap pas per tal de presentar la candidatura per l'homologació de les seves festes taurines, tot i que Espanya té reconeguda la *corrida* com a Patrimoni Històric Cultural per la seva Llei 18/2013²⁴. Cap dels parlaments espanyols ha declarat les seves festes taurines populars com a Bé d'Interès Cultural. En definitiva: la UNESCO no ha rebut a hores d'ara cap proposta per reconèixer les festes amb toros Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat, ni les de l'Ebre ni les d'enlloc.

El cert és que les celebracions amb toros, com a actes basats en el tracte que podria considerar-se vexatori dels caps de bestiar, no tenen cap possibilitat de ser integrats a la llista de béns universals intangibles de la UNESCO, ni tan sols de ser presentats per algun estat. D'entrada perquè ja hi ha un precedent dissuasiu: la renúncia de l'Estat italià, davant les protestes animalistes, d'obtenir el segell UNESCO pel Palio de Siena, pel risc que comportava pels cavalls que hi

21

<<http://www.elpuntavui.cat/article/5-cultura/19-cultura/847647-cultura-popular-inicia-els-tramits-per-catalogar-les-festes-amb-bous.htm>> [Última consulta: 20 de juliol de 2019].

22

Decret 389/2006, de 17 d'octubre, del patrimoni festiu de Catalunya [en línia] <https://portal-juridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa/?action=fitxa&mode=single&documentId=461050&language=ca_ES> [Última consulta: 22 de juliol de 2019].

23

Catàleg del Patrimoni Festiu de Catalunya [en línia] <<http://patrimonifestiu.cultura.gencat.cat/Catalog-del-patrimoni-festiu-de-Catalunya>> [Última consulta: 20 de juliol de 2019]. S'entenen com de rellevància les festes classificades com: festa popular d'interès cultural, festa tradicional d'interès nacional, element festiu tradicional d'interès nacional, festa patrimonial d'interès nacional i element festiu patrimonial d'interès nacional. A la llista hi figuren diverses festes majors que inclouen correbous: Alcanar, Amposta, Sant Carles de la Ràpita, Campredó, Horta de Sant Joan, Deltebre, Masdenverge, Sant Jaume d'Enveja, Santa Bàrbara, la Sénia... però en tots el casos sempre amb l'epígraf concís de "festa catalogada".

24

Llei 18/2013, de 12 de novembre, per a la regulació de la tauromàquia com a patrimoni cultural [en línia] <https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2013-11837> [Última consulta: 21 de juliol de 2019].

participaven (Scovazzi, 2011).²⁵ Com en aquest cas, l'eventual admissió com a patrimoni intangible per la UNESCO entraria en contradicció directa amb els valors àmpliament assumits en el marc de les societats postmodernes i postmaterialistes actuals, entre les quals s'inclou com a norma generalitzada la protecció i el respecte pels animals (Gómez Pellón, 2017), l'acatament dels quals és condició *sine qua non* per merèixer el guardó de la seva consideració com a prova de la cultura tolerant i enriquidora per al diàleg promoguda des de la UNESCO, tal com declara en la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial (UNESCO, 2003). És en aquest sentit que els correbous serien un exemple perfecte del que la UNESCO recull en el seu informe *Our Creative Diversity: Report of the World Commission on Culture and Development* com aquelles “cultures que poden no ser dignes de respecte perquè elles mateixes han demostrat ser intolerants, exclusives, explotadores, cruels i repressives [...] que han de ser condemnades, no tolerades” (UNESCO, 1995: 54).

Aquesta excepció en el seu exercici de no-intervenció sobre els costums locals revela les paradoxes consubstancials a la vaguetat del concepte de cultura articulat i promulgat des del discurs autoritzat del patrimoni (Nielsen, 2011). Una noció instituïda amb contraposicions conceptuais respecte a formes de “diversitat inacceptable” (Wright, 1998; Stowkowski, 2009), i que s'entén que no podran representar mai els valors morals d'una “societat civilitzada”. La problemàtica implicada per la defensa dels correbous té el mèrit de revelar justament el contrasentit inherent a un projecte universalitzador que insisteix en la reconciliació d'uns suposats drets humans globals i els drets culturals de cada grup humà (Stowkowski, 2009: 11). Incoherències que sovint, en la conjuntura de la pràctica concreta, susciten controvèrsies i enfrontaments, al mateix temps que es produeixen desajustos a escala de legislació i gestió d'un patrimoni al qual s'obliga a obeir criteris incompatibles a l'hora de ser al mateix temps testimonis de diversitat i factors d'homogeneïtzació cultural.

La UNESCO, efectivament, sols considera dignes elements que puguin contribuir al seu idealisme d'una humanitat en què les asimetries socials i territorials han desaparegut miraculosament i han estat substituïdes per un idíl·lic mosaic de postals culturals, sempre al servei de valors universals positius, en un món la desigualtat i el conflicte del qual han quedat esborrats. I els correbous no poden formar part d'aquesta utopia, una utopia d'altra banda eurocèntrica i tancada (Brumann, 2018). Una columnista resumia així aquest ànim, davant la pretensió dels ajuntaments de l'Ebre de veure els seus bous —una festa inconcebible en una terra com Catalunya, “avançada i generosa”, deia—reconeguts com a Patrimoni Immaterial per la UNESCO: “Només les tradicions innòcues són acceptables. Les que no fan cap mal, les que no han estat invalidades pels avenços del coneixement” (Solé, 2011).

Conclusions

La impossible patrimonialització dels correbous de l'Ebre, més enllà de l'esfera local, ens permet il·lustrar en què consisteix el patrimoni, què merita un determinat tret cultural per ser aïllat de la resta de les formes de fer d'una societat i ser col·locat en el pedestal de les coses admirables i exemplars. En l'àmbit català, per les institucions, la virtut del patrimoni immaterial ha de ser la d'estar en condicions d'integrar el que Llorenç Prats (1996:295) anomenava un *pool* virtual, un estoc de referents simbòlics, articulats i activats com a conjunt congruent al servei d'un determinat discurs d'identitat, no cal dir que adient als interessos dels seus promotors. A partir d'aquí, tot allò que no càpiga en aquest relat sobre un *nosaltres* ben temperat quedarà condemnat a ser ignorat o exclòs. I els correbous no tenen lloc en el ventall de símbols dels quals un país autènticament europeu podia enorgullir-se. No podien ser instal·lats en un fullet de promoció turística al costat dels castellers, les sardanes, Montserrat o els correfocs.

En el pla dels valors universals que reclama la UNESCO veure encarnats en les coses que beneeix, les festes taurines participatives catalanes tenen ben poques possibilitats de

25

Sí que existeix una pràctica cultural amb animals inclosa a la llista UNESCO del Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat. Des de 2016, i com a resultat d'una proposta conjunta de 18 països de tres continents, hi figura la falconeria, reconeguda per la seva contribució a “la conservació de la naturalesa, al patrimoni cultural i a les activitats socials de les comunitats”. <<https://ich.unesco.org/es/RL/la-cetreria-un-patrimonio-humano-vivo-01209#>> [Última consulta: 22 de juliol de 2019].

gaudir-hi d'un lloc. D'entrada perquè són els estats els que proposen candidatures i acabem d'informar que l'espanyol no ha mogut un dit per veure reconeguda la *corrida*, una festa prohibida o impugnada a part del seu territori, a escala internacional. No cal dir que si Catalunya assolís la independència seria poc probable que postulés els correbous del delta de l'Ebre per afegir-los a les celebracions ja incloses a les llistes de la UNESCO, al costat de la Patum, el castells o les festes de foc al Pirineu. Però l'obstacle principal és que aquestes festes estan als antípodes dels alts principis de pau, humanitarisme, comprensió entre cultures, sostenibilitat... que són els dels plans de governabilitat global dels quals l'organisme internacional amb seu a París és "el braç cultural, l'agència visionària i la fàbrica d'idees" (Meskell i Brumann, 2015).

Perquè està contraindicada com a paradigma de les desitjades virtuts del poble

català i menys encara emblema del model de cultura humana adient al projecte lliberal de govern mundial, com no poden aspirar a ser blasonades com a patrimoni immaterial més que per un grapat de municipis el més gran dels quals, Amposta, no arriba a 21.000 habitants, els correbous serien un exemple de com el patrimoni immaterial també pot ser un camp de batalla política. Ho és quan sorgeixen lluites pel patrimoni empreses per grups humans o territoris que reclamen el seu dret a ser qui creuen que són i com són i ho fan desentenent-se de les pautes morals dominants, assumint actituds i propostes contrahegemòniques en matèria de cultura popular i demostrant que també els altres tenen dret a dir-li patrimoni a allò de què, d'esquena al que diuen les majories socials, les normes i les lleis, se senten ben superbs. ■

BIBLIOGRAFIA

Amades, J. (1983 [1956]). *Cos-tumari català. El curs de l'any*. Barcelona: Salvat.

Arnau, C. (1980). "Sebastià Juan d'Arbó o la tragèdia de la soledat". *Els Marges*, 18-19, 3-18.

Bayerri i Raga, J. (1984). "Les Terres de l'Ebre, un país sense futur?". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 1, 72-90.

Bladé i Desumvila, A. (1991). Raó i sentiment de la Ribera d'Ebre. *Miscel·lània del Centre d'Estudis Comarcals de la Ribera d'Ebre*, 8, 7-16.

Boquera Margalef, M. (2009). *Primer la sang que l'aigua: els pilars d'una nova identitat ebrenc*. Benicarló: Onada.

Brumann, Ch. (2018). "Anthropological Utopia, Closet Eurocentrism, and Culture Chaos in the UNESCO World Heritage Arena". *Anthropological Quarterly*, 91(4), 1203-1233.

Carod-Rovira, J. L. (2017). "L'altra catalanitat". Dins Vega i Cas-

tel·lí, X., *Terres de l'Ebre, frontera i frontissa*, 7-24. Lleida: Pagès Editors.

Clua i Fainé, M.; Sánchez García, J. (2014). "Més enllà de la identitat: noves conceptualitzacions per a vells problemes?". *Quaderns-e de l'Institut Català d'Antropologia*, 19 (2), 1-9.

Collet, R. (2012). "Fronteres de la comunitat, comunitat de frontera: el cas del Sènia". *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 38, 149-153.

Costa, R. i Folch, R. (2014). "El patrimoni cultural immaterial a Catalunya. Legislació, actualitat i reptes de futur". *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 39, 10-11.

Delgado, M. (1990). "Espacio sagrado, espacio de la violencia. El corre-de-bou de Cardona". Dins Boesch S. i Scaraffia L. (eds.), *Luoghi sacri e spazi della santità*, 209-218. Torí: Rosenberg & Selier.

Delgado, M. (1993). "El seny y la rauxa. El lugar de la violencia en la construcción de la catalanidad". *Antropología*, 6, 97-130.

Franquesa, J. (2018). "Southern Revolt". Dins *Power Struggles: Dignity, Value, and the Renewable Energy Frontier in Spain*, 101-121. Bloomington: Indiana University Press.

Gómez Pellón, J. E. (2017). "Los problemas del patrimonio inmaterial: uso y abuso de los animales en España". *AIBR. Revista de Antropología Iberoamericana*, 12(2), 147-168.

Grisostolo, F. E. (2017). "La tauromachia come arena di scontro sulle competenze nell'Estado autonómico" [en línia]. *DPCE Online*, 29 (1) <<http://www.dpceonline.it/index.php/dpceonline/article/view/379>> [Última consulta: 3 de febrer de 2019].

González, A. (1990). *Bous, toros i braus. Una tauromàquia catalana*. Tarragona: El Medol.

Lanao, P.; Torns, M.; Vinyoles, C. (1990). "Passions contraposades entorn dels toros". *Revista de Girona*, 141, 26-32.

Laus, F. (2006). "La tauromachia nella recente legislazione spagnola un bene immateriale del patrimonio culturale da valorizzare e tutelare" [en línia]. *Aedon*, 2. <<http://www.aedon.mulino.it/archivio/2015/2/laus.htm>> [Última consulta: 3 de febrer de 2019].

Loureiro Lamas, C.; Sánchez García, A. M. (1990). "Patrimonio cultural, patrimonio natural". *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, XXII (56), 321-329.

Mármol, C. del; Frigolé, J.; Na-rotzky, S. (coord.) (2010). *Los lindes del patrimonio. Consumo y valores del pasado*. Barcelona: Icaria/ICA.

Meskill, L.; Brumann, Ch. (2015). "UNESCO and new world orders". Dins Meskill, L. (ed.), *Global Heritage: A Reader*, 22-42. Oxford: Blackwell.

Mira, J. F. (1976). "Toros en el norte valenciano. Notas para un análisis". Dins Lisón Tolosana, C. (ed.), *Temas de Antropología Española*, 108-129. Madrid: Akal.

Nielsen, B. (2011). "UNESCO and the 'right' kind of culture: Bureaucratic production and articulation". *Critique of Anthropology*, 31(4), 273-292.

Padullés, J. (2010). "El Corre de Bou de Cardona: consideracions prèvies a una recerca etnogràfica". *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 37, 122-125.

Padullés, J. (2011). *Bous de mort. El Corre de Bou de Cardona i la cultura popular taurina de Catalunya*. Tarragona: El Mèdol.

Pitt-Rivers, J. (1986). "Fiestas Populares de toros". Dins Díaz Viana, L. (ed.), *Etnología y Folklore en Castilla-León*, 97-107. Sòria: Junta de Castilla-León.

Pradilla Cardona, M. À. (2014). "Dinàmiques sociopolítiques i procés d'estandardització a les comarques de la diòcesi de Tortosa". *Caplletra*, 5, 95-127.

Prat, J. (1991). "El nacionalismo catalán a través de los demarcadores de identificación simbólica". *Revista de Antropología Social*, 0, 231-239.

Prats, L. (1989). *El mite de la tradició popular*. Barcelona: Edicions 62.

Prats, L. (1996). "Antropología y patrimonio". Dins Prat, J. i Martínez, A. (coord.), *Ensayos de Antropología Cultural*, 294-299. Barcelona: Ariel.

Prats, L. (2014). "El caràcter magmàtic del patrimoni etnològic". *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 39, 152-159.

Pujadas, J. J. (1990). "Los estudios sobre etnicidad y nacionalismos en España". Dins Cucó, J. i Pujadas, J. J. (coord.), *Identidades colectivas, etnicidad y sociabilidad en la Península Ibérica*, 3-19. València: Generalitat Valenciana.

Pujadas, J. J. (1994). "Memoria colectiva y discontinuidad: La construcción social de las identidades culturales". Dins Sanmartín, R. (coord.), *Antropología sin fronteras. Ensayos en honor de Carmelo Lisón*, 617-633. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

Pujadas, J. J. i Comas d'Argemir, D. (1991). "Identidad catalana y símbolos naturales". Dins Prat, J. [et al.] (coord.), *Antropología de los pueblos de España*, 647-652. Madrid: Taurus.

Ridao Martín, J. R. (2017). "Toros: entre l'espectacle públic, el patrimoni cultural i la protecció animal". *Revista catalana de dret públic*, 54, 171-184.

Serrán Pagán, G. (1979). "El toro de la Virgen y la industria textil en Grazaletta". *Reis: Revista española de investigaciones sociológicas*, 5, 119-113.

Scovazzi, T. (2011). "Cavalli, pesciolini, bambini e saracini: Brevi riflessioni su controversi patrimoni culturali intangibili". *Rivista Giuridica dell'Ambiente*, 26(6): 841-858.

Stowkowski, W. (2009). "UNESCO's doctrine of human diversity: A secular soteriology?". *Anthropology Today*, 25(3), 7-11.

UNESCO (1995). *Our Creative Diversity: Report of the World Commission on Culture and Development*. Paris: UNESCO.

UNESCO (2003). *Convención para la salvaguardia del patrimonio cultural inmaterial*, París: UNESCO [en línia] <http://cultura.gencat.cat/web/.content/cultura_popular/07_publicacions/edicions_singulares/documents/scd_convencio_salvaguarda.pdf>. [Última consulta: 21 de juliol de 2019].

Sánchez-Carretero, C. (2013). "Hacia una antropología del conflicto aplicada al patrimonio". Dins Santamarina, B. (ed.), *Geopolíticas patrimoniales. De culturas, naturaleza e inmaterialidades*, 195-210. Alzira: Germania.

Santamaría Campos, B. i Moncusí Ferré, A. (2015). "El mercado de la autenticidad. Las nuevas ficciones patrimoniales". *Revista de Occidente*, 410-411, 93-112.

Solé, E. (2011). "Correbous?" [en línia], *El Punt Avui*, 12 de desembre <<http://www.elpuntavui.cat/opinio/article/8-articles/484273-correbous.html>> [Última consulta: 23 de febrer de 2019].

TKac, J. A. (2014). "The role of Bullfighting and FC Barcelona in the Emancipation of Catalonia from Spain". *Revista de humanidades*, 23, 137-156.

Vega, X. "Terres de l'Ebre, frontera i frontissa". *DivÈrsia*, 8, 53-103.

Vidal Franquet, J. (2015). "El tortosinisme: unes impressions". *Plecs d'història oral*, 119, 2-6.

Wright, S. (1998). "The politicization of 'Culture'". *Anthropology Today*, 14(1), 7-15.

Xifrà, J. i Sriramesh, H. (2019). "Public relations and the concept of 'nations within nations'". Dins Sriramesh, K. i Veri, D., *The Global Public Relations Handbook: Theory, Research, and Practice*. Londres: Routledge.